

Materiał nie przeznaczony
do publikacji bez zgody wydawcy

ŚWIATOPOGLĄD MŁODZIEŻY

Na podstawie materiałów i elaboratu Zofii Skórzyńskiej
opracowała Maria Szaniawska

Ośrodek Badania Opinii Publicznej
przy "Polskim Radio"

Warszawa, 1960 r.

Spis treści

Wstęp	str. 1
I. Przekonania polityczne	str. 4
II. Przekonania religijne	str.27
III. System ocen moralnych	str.43
IV. Dążenia życiowe	str.54
Wnioski	str.60
Kwestionariusz ankiety	str.62

Wstęp

Celem ankiety było zbadanie poglądu na świat młodzieży w Polsce w wieku od 15 do 24 lat. Zanim przejdziemy do omawiania konkretnych wyników, musimy podkreślić trudności, jakie wiążą się z tego typu badaniami.

Termin pogląd na świat jest - jak doskonale wiadomo - bardzo ohwiejny znaczeniowo. Badanie musi więc nadać mu jakiś ustalony - choćby roboczo - sens. W tym konkretnym przypadku przyjęto jako zasadnicze komponenty poglądu na świat: postawę polityczną, postawę religijną, postawę moralną oraz coś, co możemy umownie nazwać, dążeniami życiowymi. Podział ten jest na pewno niewyzerpujący i nierozłączny. Można by niewątpliwie wyliczyć jeszcze inne postawy, które dałyby się włączyć do poglądu na świat. Z drugiej strony wiele poglądów na konkretne sprawy jest wyrazem różnych postaw. Tak np. stosunek do kary śmierci można rozpatrywać w aspekcie moralnym, religijnym, a często - politycznym.

Dodatkową trudność stanowi fakt, że wymienione wyżej postawy bywają często nieuświadomione; nie byłoby więc najskuteczniejszym sposobem badania zapytać wprost, np. jakie są Twoje poglądy moralne, religijne itp. Stąd powstaje konieczność wnioskowania o tych postawach w oparciu o bardziej szeregowe poglądy, o oceny będące przejawem odpowiedniej postawy. Jest jednak rzeczą dyskusyjną, co mianowicie można uznać za przejaw danej postawy / są to trudności analogiczne do tych, jakie występują przy doborze testów używanych do badań dyspozycji psychicznych/.

Ankieta została zrealizowana w okresie i lipcu 1959 r. przez sieć ankietatorów społecznych na próbie ogólnopolskiej. Przy pobieraniu próby zastosowano metodę quota, gwarantując w ten sposób reprezentatywność badanej zbiorowości z punktu widzenia następujących cech: płeć, wiek, miejsce zamieszkania wg. województw, miejsce zamieszkania wg. podziału

na wieś i miasto; ponadto wśród młodzieży miejskiej zastosowano podział: na uczących się, pracujących fizycznie, pracujących umysłowo. Planowana wielkość próby wynosiła 3000 osób; zrealizowano 2746 ankiet, czyli 91,5 % ilości przewidzianej. Można więc przyjąć, że odchylenia w wielkości i strukturze między próbą planowaną i zrealizowaną nie przekroczyły dopuszczalnych granic.

Sposób pobrania próby daje gwarancję, że wnioski oparte na tej próbie, traktowanej jako całość, są reprezentatywne dla młodzieży w Polsce. Celem ankiety było jednak także zbadanie postaw pewnych określonych grup młodzieży, wyodrębnionych na zasadzie deklarowanych ~~prze-~~ ~~konse~~ politycznych czy religijnych. Otóż wnioski, jakie wynikają z ankiety w stosunku do pewnych z tych grup młodzieży, nie mogą być, bez ryzyka popełnienia dużych błędów, uogólnione na szersze zbiorowości niż badana. Dotyczy to np. osób deklarujących się jako komuniści czy socjaliści, ponieważ liczebności tych grup młodzieży są niewielkie.

W opracowaniu zajmniemy się analizą wyodrębnionych postaw, ich uwarunkowaniem przez zasadnicze czynniki demograficzne i społeczne oraz wzajemnymi związkami, jakie zachodzą między poszczególnymi postawami.

- 4 -

Struktura zbadanej próby

		ilość osób	%
Płeć	Mężczyźni	1294	47,3
	Kobiety	1376	50,0
	Brak danych	76	2,7
	Ogółem	2745	100,0
Wiek	Od 15 do 18 lat	810	29,2
	Od 19 do 21 lat	935	33,9
	Od 22 do 24 lat	997	36,8
	Brak danych	4	0,1
	Ogółem	2746	100,0
Wykształcenie	Nie-pełne podstawowe	176	6,5
	Podstawowe	1018	37,1
	Średnie	1345	48,9
	Wyższe	202	7,4
	Brak danych	5	0,1
	Ogółem	2746	100,0
Miejsce zamieszkania	Wieś	1347	49,0
	Osiedle do 10 tys.	326	11,9
	Miasto od 10 do 20 tys.	249	9,1
	Miasto od 20 do 100 tys.	326	11,9
	Miasto ponad 100 tys. lub miasto wojewódzkie	383	14,0
	Warszawa	81	2,9
	Brak danych	34	1,2
	Ogółem	2746	100,0
Pochodzenie społ.	Chłopskie	1322	48,2
	Robotnicze	1049	38,2
	Robotniczo-chłopskie	20	0,7
	Inteligenckie	278	10,1
	Brak danych	77	2,8
	Ogółem	2746	100,0

I. PRZEKONANIA POLITYCZNE

W niniejszej części opracowania zajmiemy się analizą zagadnień, które dotyczą poglądów politycznych sensu stricto, jak też tych, które z tymi poglądami pozostają w pewnym związku - bliższym lub dalszym. Do tej drugiej grupy zaliczymy poglądy na uprawnienia władzy państwowej do więzienia za przekonania lub działalność polityczną, sposoby rozumienia demokracji oraz ocenę spraw, które uważa się za ważne dla Polski i ludzkości.

Za podstawę analizy przyjmiemy rozkład odpowiedzi na pytanie 10, które wymagało zdeklarowania poglądów politycznych od badanej młodzieży. Rozkład ten jest następujący:

Poglądy polityczne	Ilość odpowiedzi	Procent odpowiedzi
uważam się za komunistę	64	2,3
uważam się za socjalistę	151	5,5
uważam się za demokratę	582	21,2
jestem zwolennikiem ustroju kapitalistycznego	117	4,2
nie jestem związany z żadnym kierunkiem politycznym, ale odpowiada mi rzeczywistość polityczna w Polsce	766	27,9
nie posiadam przekonań politycznych	1066	38,8

W odpowiedziach tych uderzają następujące fakty:

1. Największa grupa odpowiadających nie posiada żadnych zdecydowanych poglądów politycznych. Następne dwie co do liczebności, grupy osób /uważający się za demokratów oraz nie związani z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna w Polsce/ można uznać, że deklarują pewne przekonania polityczne, jednak niezmiernie słabo sprecyzowane.

2. Bardzo mała ilość osób, które deklarują się jako komuniści i socjaliści. /Ilość tych osób jest co do rzędu wielkości prawie taka sama jak ilość zwolenników ustroju kapitalistycznego/. Jeśli jednak potraktować uważanie się za komunistę, socjalistę i uznawanie istniejącej rzeczywistości politycznej w Polsce na różne stopnie akceptacji socjalizmu, to ilość zwolenników tego ustroju wśród badanej młodzieży wynosi 35,4 %.

Liczba osób, które zadeklarowały się jako komuniści, socjaliści i zwolennicy ustroju kapitalistycznego nie uprawnia do uogólnienia na szerszą zbiorowość wniosków dotyczących tych grup młodzieży. Niemniej jednak, gdy ich odpowiedzi na inne pytania ankiety jaskrawo różnią się od odpowiedzi pozostałych osób, można je uznać za pewne wskaźniki informujące o postawach, jakie mogą mieć miejsce w większych niż badane zbiorowościach reprezentujących te przekonania polityczne.

Pewne światło na rolę, jaką odgrywają poglądy polityczne w sferze przekonaniowej jednostki, rzucają odpowiedzi na pytanie dotyczące gotowości zaprzeczenia własnym przekonaniom politycznym dla kochanej osoby. Rozkład tych odpowiedzi jest następujący:

Gotowość zaprzeczenia poglądom politycznym	Procent odpowiedzi		
	Tak	Nie	Brak danych
Komuniści	9,4	90,6	-
Socjaliści	19,2	79,5	1,3
Demokraci	29,2	69,8	1,0
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	48,7	51,3	-
Apolityczni zwolennicy ustroju	31,6	66,2	2,1
Bez przekonań politycznych	43,8	53,6	2,7

x/ W zestawieniach tak będziemy oznaczać ludzi "nie związanych z żadnym kierunkiem politycznym, lecz próbujących rzeczywistość polityczną w Polsce".

Zakładając, że sprawy miłości grają w życiu człowieka dużą, bardzo rolę, widzimy, że największą wagę do swych przekonań politycznych przywiązują komuniści, a najmniejszą - zwolennicy ustroju kapitalistycznego.

Do sfery przekonań politycznych wypada również zaliczyć ocenę uprawnień władzy państwowej do stosowania sankcji karnych za przekonania lub działalność polityczną. Rozkład tych ocen jest następujący:

Prawo do więzienia za przekonania polityczne	Procent odpowiedzi			
	Tak	Nie	Nie wiem	Brak danych
Komuniści	18,8	78,1	3,1	-
Socjaliści	17,2	77,5	4,0	1,3
Demokraci	8,6	84,5	6,5	0,3
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	6,0	88,9	4,3	0,9
Apolityczni zwolennicy ustroju	14,5	69,8	15,4	0,1
Bez przekonań politycznych	8,2	74,1	17,6	0,1
Ogół badanych	10,7	76,0	13,0	0,3

Prawo do więzienia za działalność polityczną	Procent odpowiedzi			
	Tak	Nie	Nie wiem	Brak danych
Komuniści	64,5	28,1	9,4	-
Socjaliści	56,3	30,5	11,3	2,0
Demokraci	38,1	46,4	15,3	0,2
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	22,2	65,0	12,8	-
Apolityczni zwolennicy ustroju	48,2	27,1	24,4	0,3
Bez przekonań politycznych	36,5	35,5	27,7	0,3
Ogół badanych	41,3	36,2	22,2	0,3

Z zestawień tych wynika, że czterokrotnie więcej osób wśród ogółu badanych przyznaje władzy państwowej prawo do więzienia za działalność polityczną niż do więzienia za przekonania polityczne. Jeśli natomiast

ohodni o stopień zdecydowania w tym zakresie, to prawie dwukrotnie więcej osób nie ma poglądu na sprawę więzienia za działalność polityczną, niż na więzienie za przekonania polityczne.

Jeśli przyjąć hipotezę / dosyć ohyba oczywistą/, że odpowiadający rozumieci przez władzę państwową - obecną władzę państwową w Polsce, to można odpowiedzi na pytanie II b traktować jako pewne wskaźniki subiektywnej tendencji do stabilizacji stosunków politycznych w Polsce. Ci bowiem ludzie, którzy aprobuja stosowanie kary więzienia za działalność polityczną, przyznaja tym samym obecnej władzy państwowej prawo moralne do zwalozania środkami administracyjnymi przeciwników aktualnego ustroju. W świetle tej hipotezy można uważać, że za stabilizacją stosunków politycznych w Polsce opowiadaja się w największym stopniu komuniści, a następnie kolejno: socjaliści, akceptujacy rzeczywistość polityczną w Polsce, demokraci, ludzie nie posiadajacy przekonañ politycznych i zwolennicy ustroju kapitalistycznego. Rozpiętość ocen w tym zakresie jest bardzo znaczna i wynosi 40 % między komunistami /62,5 %/ i zwolennikami ustroju kapitalistycznego /22,2 %/.

Następnym zagadnieniem jest sposób rozumienia przez ankietowanych demokracji. Wśród wymienionych w kwestionariuszu kilku możliwości odpowiedzi - 75 % uzyskały trzy z nich: swobody i wolności obywatelskie, zrównanie stopy życiowej ludzi i sprawowanie władzy w interesie większości narodu. Rozkład ^{x/} 4345 uzyskanych na to pytanie odpowiedzi jest następujacy:

x/ W pytaniu tym odpowiadajacy mieli prawo wyboru kilku odpowiedzi, stąd ilość odpowiedzi większa niż ilość zbadanych osób.

Pojęcie demokracji	Procent odpowiedzi						
	Komun.	Socjal.	Demokr.	Zwolen. ustr. kapit.	Apolit. zwolen. ustroju	Bez przekon. polit.	Ogół. badan.
Swobody i wolności obywatelskie	21,3	27,3	41,1	38,4	36,7	38,3	37,4
Zrównanie stopy życiowej	14,8	14,2	15,4	20,3	19,1	26,0	20,4
Sprawowanie władzy w interesie większości	25,9	22,9	20,6	13,5	17,6	17,2	18,4
Uspołecznienie środków produkcji	13,9	14,2	8,0	9,0	10,1	5,5	8,3
Ustrój panujący w Polsce	10,2	9,8	4,7	5,7	10,1	7,5	7,9
Ustrój parlamentarny	0,9	5,1	7,2	6,2	2,1	2,0	3,0
Dyktatura proletariatu	12,0	5,1	1,3	2,2	2,3	1,4	2,1
Ustrój kapitalistyczny	0,9	1,1	1,0	4,5	0,9	0,9	1,1
Brak danych	-	0,3	0,6	0,1	1,0	1,1	0,8

Największy procent osób, w każdej grupie młodzieży, rozumie przez demokrację swobody i wolności obywatelskie / wyjątek stanowią komuniści, wśród których najwięcej osób rozumie przez demokrację: sprawowanie władzy w interesie większości narodu/. Ten sposób rozumienia demokracji dominuje nad pozostałymi; procent odpowiedzi wymieniających następną możliwość jest prawie o połowę mniejszy. Jednakże rozbieżności ilościowe dotyczące tego zasadniczego sposobu interpretowania demokracji są dosyć znaczne i sięgają 20 % między demokratami i komunistami. Rozbieżności ilościowe w pozostałych przypadkach nie przekraczają 10 %.

Termin "demokrata" jest dosyć niesprecyzowany znaczeniowo. Przy okazji omawianego pytania, możnaby sprawdzić, jaki sens nadawali temu terminowi ludzie, którzy się za takich uważali. Jednakże osoby, określające swoje przekonania polityczne jako demokratyczne, nie wyróżniają się w zasadzie swoim sposobem rozumienia demokracji, który dla całej badanej zbiorowości /z wyjątkiem komunistów/ można uznać za bardzo podobny.

Pytanie 8 ankiety dotyczy oceny spraw, uznawanych za najważniejsze w chwili obecnej dla Polski. Rozkład ^{x/} 5210 uzyskanych na to pytanie odpowiedzi jest następujący:

Sprawy najważniejsze dla Polski	Procent odpowiedzi						
	Ogół badan.	Komun.	Socjal.	Demok.	Zwolen. ustroju kapit.	Apolit. zwolen. ustr.	Bez przek. polit.
Wzrost uzoziwości społeczeństwa	30,2	26,7	28,6	33,2	25,7	30,1	29,0
Walka z alkoholizmem	14,7	5,2	13,2	7,6	13,1	15,5	18,5
Uprzemysłowanie kraju	13,4	22,4	10,8	15,0	13,1	14,6	11,9
Rozwój oświaty i upowszechnienie kultury	8,5	8,6	7,0	7,6	11,2	8,3	9,2
Zwiększenie wydajności pracy każdego obywatela	7,7	6,9	10,8	8,5	4,7	8,9	6,4
Regulacja urodzin	6,8	13,0	6,6	6,6	8,9	6,5	6,4
Pomoc zagraniczna	6,3	3,4	4,6	6,6	10,7	4,0	7,8
Postęp w ogólnej demokracji życia	5,8	6,0	9,8	8,4	8,4	3,7	5,0
Wzrost dyscypliny wobec władz	5,4	5,2	7,0	4,5	2,3	7,2	4,6
Brak danych	1,9	2,6	1,7	2,0	1,9	1,2	1,1

Jak widać z tego zestawienia, największy procent osób, uznaje za sprawę najważniejszą dla Polski "wzrost uzoziwości społeczeństwa". W tym zakresie odpowiedzi ankietowanych nie różnią się w sposób zasadniczy w zależności od posiadanych przekonań politycznych. Następnie w sposób równoważny potraktowali badani "walkę z alkoholizmem" oraz "rozwój nauk technicznych i szybkie uprzemysłowanie kraju". W ocenie ważności tych spraw wyróżnia się jedynie grupa komunistów, którzy w małym stopniu przywiązują wagę do znaczenia walki z alkoholizmem, natomiast w znacznie większym od pozostałych uznają potrzebę szybkiego uprzemysłowania kraju.

x/ W pytaniu tym odpowiadający mieli prawo wyboru kilku odpowiedzi, stąd liczba odpowiedzi większa niż liczba zbadanych osób.

Ocena innych spraw nie zmienia się w sposób zasadniczy w zależności od wyznawanych przekonań politycznych.

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące oceny spraw uznawanych za najważniejsze w chwili obecnej dla dobra ludzkości jest następujący:

Sprawy najważniejsze dla dobra ludzkości	Procent odpowiedzi						
	Ogół. badań.	Komun.	Socjal.	Demok.	Zwolen. ustr. kapit.	Apolit. zwolen. ustr.	Bez przek. polit.
Ocalenie pokoju	56,5	50,0	51,7	55,3	43,9	62,8	55,1
Wykorzystanie energii atomowej dla celów pokojowych	17,0	14,1	18,5	20,8	19,7	14,7	16,3
Rozszerzenie religii chrześcijańskiej na całym świecie	16,7	14,1	10,6	13,9	23,9	14,7	19,8
Wprowadzenie socjalizmu na całym świecie	3,8	18,8	11,3	3,1	0,9	4,4	2,3
Opanowanie przestrzeni kosmicznej	4,4	-	5,3	5,0	11,1	3,0	4,3
Brak danych	1,5	3,0	2,6	1,9	0,4	0,3	2,2

Większość badanej młodzieży uważa, że ocalenie pokoju jest sprawą najważniejszą dla ludzkości. W tym zakresie wyróżniają się ludzie nie związani z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna w Polsce, wśród których procent takich odpowiedzi jest największy oraz zwolennicy ustroju kapitalistycznego, którzy w najmniejszym procencie wypowiadają taki pogląd.

Odpowiedzi innego typu nie można interpretować nie uwzględniając alternatywnych możliwości. Np. minimalny procent / 4 % / osób, które są zwolennikami wprowadzenia socjalizmu na całym świecie, może wynikać z faktu, że jako alternatywne możliwości występują w tym pytaniu nie inne ustroje polityczne, lecz sprawy niewspółmierne jak ocalenie pokoju, czy opanowanie przestrzeni kosmicznej. Niezależnie od tych zastrzeżeń widzi-ny, że procent osób, które uważają wprowadzenie socjalizmu na całym świecie za sprawę ważną dla ludzkości jest najwyższy wśród komunistów i socjalistów.

Duże zdumienie może budzić fakt, iż 14,1 % wśród komunistów i 10,6 % wśród socjalistów wymienia jako sprawę istotną dla ludzkości rozszerzenie religii chrześcijańskiej na cały świat. Nie należy jednak zapominać, że w liczbach bezwzględnych ilość tych osób wynosi odpowiednio: 9 i 16.

Następnym zagadnieniem jest uwarunkowanie poglądów politycznych przez zasadnicze czynniki demograficzne i społeczne. Wnioski jakie na ten temat wynikają z materiałów ankiety są następujące:

1. Mężczyźni częściej niż kobiety posiadają zdecydowanie zadeklarowane przekonania polityczne, a mianowicie w 42,5 %, gdy kobiety jedynie w 23,8 %./ Przez zdecydowane przekonania polityczne rozumiemy uważanie się za komunistę, socjalistę, demokratę lub zwolennika ustroju kapitalistycznego/. Podobną prawidłowość w odniesieniu do szczegółowych poglądów politycznych przedstawia poniższe zestawienie:

Przekonania polityczne	Procent odpowiedzi	
	Mężczyźni	Kobiety
Uważam się za komunistę	3,5	1,1
" " " socjalistę	7,7	3,2
" " " demokratę	26,0	16,5
Jestem zwolennikiem ustroju kapitalistycznego	5,3	3,2
Jestem apolitycznym zwolennikiem ustroju	26,3	28,7
nie posiadam przekonań politycznych	30,0	46,6
brak danych	1,2	0,8

2. Wpływ wieku badanej młodzieży na przekonania polityczne należy uznać za mało istotny. Zarysowuje się nieznaczna tendencja do wzrostu aktywności światopoglądowej w tym zakresie wraz ze wzrostem wieku. Wyróżnia się jedynie grupa najmłodsza, która w najmniejszym procencie posiada zdecydowane poglądy polityczne, a mianowicie w 26,9%. Analogiczna

procenty dla pozostałych grup wieku wynoszą odpowiednio: 33,5 % i 35,9 %.
Zestawienie szczegółowe wygląda następująco:

Przekonania polityczne	Procent odpowiedzi		
	od 15 - 18 lat	od 19 - 21 lat	od 22 - 24 lat
Uważam się za komunistę	1,6	3,0	2,2
" " " socjalistę	3,9	5,8	6,3
" " " demokratę	17,2	20,1	23,8
Jestem zwolennikiem ustroju kapitalistycznego	4,2	4,6	3,6
Jestem apolitycznym zwolennikiem ustroju	27,7	28,3	27,1
Nie posiadam przekonań politycznych	44,8	36,7	35,9
Brak danych	0,6	1,6	1,1

3. Wyniki ankiety pozwalają na stwierdzenie, że wykształcenie jest czynnikiem, który ma duży wpływ na poglądy polityczne. Wraz ze wzrostem wykształcenia wzrasta procent osób o zdecydowanie zadeklarowanych poglądach politycznych.

Typ wykształcenia	Procent osób		
	posiadających poglądy polityczne	Nie posiadających zdecydowanych poglądów polit.	Brak danych
Niepełne podstawowe	27,0	70,8	2,2
Podstawowe	23,1	70,7	1,2
Średnie ogólne	34,3	63,9	1,9
Średnie zawodowe	31,3	67,2	3,5
Nieukończona wyższa	46,9	49,4	3,7
Wyższa	54,9	43,1	2,0

Jak widać z tego zestawienia, procent osób posiadających zdecydowane przekonania polityczne jest wśród osób o wykształceniu wyższym dwukrotnie większy od odpowiedniego procentu wśród osób o niepełnym

wykształceniu podstawowym. Szczególnie duża różnica występuje w tym zakresie przy przejściu od wykształcenia średniego do wyższego.

Szczegółowa ilustracja tego zagadnienia jest następująca:

Przekonania polityczne	Typy wykształcenia							
	Podstawowe		Średnie ogólne		Średnie zawod.		Wyższe	
	Nieuk.	Ukończ.	Nieuk.	Ukończ.	Nieuk.	Ukończ.	Nieuk.	Ukończ.
	%	%	%	%	%	%	%	%
Komuniści	1,7	1,5	3,0	2,8	0,9	2,2	5,0	2,0
Socjaliści	3,4	5,3	4,9	4,7	7,0	5,2	7,5	13,7
Demokraci	17,4	16,4	22,1	24,0	14,9	25,6	28,8	35,3
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	4,5	4,9	4,2	2,8	3,5	3,0	5,6	3,9
Apolityczni zwolennicy ustroju	19,1	28,4	26,4	30,9	28,1	30,0	21,9	17,6
Bez przekonań politycznych	51,7	42,3	37,5	31,8	44,7	33,3	27,5	25,5
Brak danych	2,2	1,2	1,9	3,0	0,9	0,8	3,7	2,0

Podkreślić należy, że najsilniejsza zależność między wykształceniem a wyznawanymi poglądami politycznymi występuje w przypadku deklarowania się jako socjalista, demokratą oraz przy braku przekonań politycznych, t.zn. procenty osób uważających się za socjalistów i demokratów rosną wraz ze wzrostem wykształcenia, podczas gdy procent osób nie posiadających przekonań politycznych maleje. Uważanie się za komunistę związków z wykształceniem w zasadzie nie wykazuje.

4. Podobną co do natężenia zależność można zaobserwować między poglądami politycznymi a miejscem zamieszkania badanych. Wraz z przechodzeniem do większych skupisk rośnie aktywność ideowopolityczna.

Fakt ten ilustruje następujące zestawienie:

Typ miejscowości	Procent osób		
	posiadających przekonania polityczne	nie posiadających przekonań politycznych	Brak danych
Wieś	29,0	70,5	0,5
Osiedle do 10 tys.	29,8	69,0	1,2
Miasto od 10 do 20 tys.	33,9	65,1	1,0
Miasto od 20 do 100 tys.	35,7	63,6	1,0
Miasto ponad 100 tys. lub miasto wojewódzkie	40,6	58,0	1,4
Warszawa	52,3	47,7	-

Szczególny wzrost aktywności obserwujemy przy przechodzeniu od mieszkańców dużych miast do mieszkańców Warszawy. Szczegółowe zestawienie poglądów politycznych w zależności od miejsca zamieszkania wygląda następująco:

Przekonania polityczne	Typ miejscowości					
	Wieś	M i a s t o				Warszawa
		do 10 tys.	10-20 tys.	20-100 tys.	ponad 100 tys.	
Komunista	1,8	2,1	1,2	3,3	3,3	4,7
Socjalista	4,6	3,0	7,0	6,4	7,9	8,1
Demokrata	17,6	22,9	22,6	24,2	24,3	30,2
Zwolennik ustroju kapitalistycznego	5,0	1,8	3,1	1,8	5,1	9,3
Apolityczny zwolennik ustroju	30,4	30,7	26,5	24,8	21,2	22,1
Bez przekonań politycznych	40,1	38,3	38,6	38,8	36,8	25,6
Brak danych	0,5	1,2	1,0	1,0	1,4	-

Jak widzimy z tego zestawienia, procent osób deklarujących się jako komuniści, socjaliści i demokraci jest prawie dwukrotnie większy wśród mieszkańców Warszawy niż wśród mieszkańców wsi. Interesującą może być

obszarach, że największy procent zwolenników ustroju kapitalistycznego jest wśród warszawiaków a następnie wśród mieszkańców dużych miast i na wsi.

Jak więc widać ankieta potwierdziła dosyć naturalny fakt, że zdeklarowane poglądy polityczne posiadają częściej mężczyźni, ludzie z wyższym wykształceniem oraz mieszkańcy dużych miast.

Nie ulega wątpliwości, że między poglądami politycznymi / przynajmniej niektórymi/ a przekonaniami religijnymi istnieją zależności. Wyniki ankiety potwierdziły w pewnym stopniu to założenie. Rozkład odpowiedzi na pytanie 16 / wymagające zdeklarowania przekonań religijnych/ w związku z wyznawanymi poglądami politycznymi jest następujący:

Przekonania religijne	Przekonania polityczne					
	Komu- niści	Socja- liści	Demo- kraci	Zwolen. ustroju kapit.	Apolit. zwolen. ustroju	Bez przek. polit.
Uważam się za katolika	29,7	56,3	73,5	83,0	78,9	84,9
Uważam się za ateistę	35,9	12,6	5,8	1,7	3,4	1,5
Te sprawy mnie nie obchodzą	15,6	10,6	7,6	5,1	5,4	2,9
Nie mam ostatecznego poglądu w tej sprawie	17,2	20,5	12,7	5,1	12,1	10,5
Brak danych	1,6	-	0,4	-	0,1	0,2

Jak widać z tego zestawienia, największy procent katolików jest wśród zwolenników ustroju kapitalistycznego i następnie kolejno: wśród osób nie posiadających przekonań politycznych, nie związanych z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna Polski, demokratów, socjalistów i komunistów. Ten sposób uszeregowania poszczególnych grup o określonych poglądach politycznych wg. malejącego procentu katolików wydawać się może dosyć naturalny. Jeśli jednak zauważyć, że wśród osób, które zdeklarowały się jako komuniści 30 % uważa się za katolików a wśród socjalistów procent ten sięga 56, to powstaje pytanie, w jaki sposób osoby te rozumiały deklarowane przez

siebie poglądy polityczne. Ankieta nie dostarcza dostatecznych wskazówek co do sposobu rozumienia przez współczesną młodzież pojęcia komunisty i socjalisty, a wydaje się, że zagadnienie jest dostatecznie ciekawe, aby poświęcić mu osobną ankietę.

Jeśli chodzi o ateistów i ludzi obojętnych wobec spraw religii, to uszeregowanie wg malejącego procentu odpowiedzi pozytywnych jest następujące: komuniści, socjaliści, demokraci, ludzie nie związani z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna w Polsce, zwolennicy ustroju kapitalistycznego, ludzie nie posiadający przekonań politycznych.

Analiza odpowiedzi na pytania 13, 14, 15 dotyczące podstawowych zasad religii katolickiej prowadzi do wniosków podobnych do wyżej sformułowanych. Odpowiednie odpowiedzi są następujące:

	Przekonania polityczne					
	Komuniści	Socjal.	Demokr.	Zwolen. ustroju kapital.	Apolit. zwolen. ustroju	Bez przek. polit.
Wiara w stworzenie świata						
Tak	26,6	42,4	62,7	82,1	67,7	75,0
Nie	53,1	27,2	14,8	5,1	7,5	4,3
Nie wiem	20,3	30,4	21,8	12,0	24,4	20,0
Brak danych	-	-	0,7	0,8	0,4	0,7
Decyzja w sprawie ślubu						
Ślub kościelny	25,0	49,0	63,6	83,8	70,7	77,8
Tylko ślub cywilny	50,0	20,5	12,0	2,6	4,4	3,8
Zależnie od życzenia współmałżonka	18,6	26,5	20,8	10,3	19,4	13,1
Nie wiem	6,3	3,3	3,3	3,4	5,3	4,8
Brak danych	0,1	0,7	0,3	-	0,2	0,5
Religijne wychowanie dzieci						
Tak	26,6	55,0	69,6	84,6	72,9	81,2
Nie	45,3	11,9	6,5	2,6	2,6	1,5
Zależnie od życzenia współmałżonka	18,7	23,2	16,8	6,8	16,1	9,4
Nie wiem	7,8	9,3	6,2	4,3	7,5	6,8
Brak danych	1,6	0,6	0,9	1,7	0,8	1,1

Sposób uszeregowania pewnych grup młodzieży wg. malejącego procentu odpowiedzi pozytywnych na wymienione pytania jest analogiczny jak w przypadku pytania 16. Na podkreślenie zasługuje fakt, że największą "konsekwencją" w odpowiedziach na wszystkie pytania / 13-16/ wykazują komuniści, wśród których procenty odpowiedzi pozytywnych wahają się od 25 % - 29 %. Największy zaś brak konsekwencji wykazuje grupa socjalistów, wśród których 56,3 % deklaruje się jako katolicy, a jedynie 42,4 % uznaje dogmat o stworzeniu świata. Odchylenia w procentach odpowiedzi na te dwa pytania wśród pozostałych grup młodzieży utrzymują się w zasadzie na poziomie 10 %.

Wyniki ankiety pozwalają na sformułowanie przypuszczenia, że poglądy polityczne mają duży wpływ na system ocen moralnych. Charakter tej zależności jest następujący. Największy rygorizm moralny / potępienie czynu bez względu na okoliczności / w stosunku do większości czynów wymienionych w kwestionariuszu ankiety wykazują komuniści, następnie kolejno: socjaliści bądź ludzie nie związani z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna w Polsce; demokraci, ludzie bez przekonań politycznych i zwolennicy ustroju kapitalistycznego. Taki jest zasadniczy schemat uporządkowania danych grup młodzieży wg. malejącego procentu ocen potępiających dany czyn bezwzględnie i odchylenia od niego są zupełnie nieznaczne. Następujące zestawienia stanowią szczegółową ilustrację omawianego problemu:

Kradzież mienia społecznego

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	89,0	9,4	-	1,6
Socjaliści	72,8	23,2	4,0	-
Apolityczni zwolennicy ustroju	72,1	23,6	3,9	0,4
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	51,3	31,6	15,4	1,7
Bez przekonań politycznych	61,4	31,8	5,7	5,7
Demokraci	81,5	33,9	4,0	0,7

Postępowanie wbrew nakazom organizacyjnym

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	56,2	40,6	1,6	1,6
Socjaliści	42,4	43,7	12,6	1,3
Apolityczni zwolennicy ustroju	41,2	44,4	11,6	1,8
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	34,2	39,3	23,1	3,4
Bez przekonań politycznych	32,1	46,8	18,9	2,2
Demokraci	28,4	55,2	15,0	1,4

Kłamstwo dla dobrego celu

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	46,4	40,6	9,4	1,6
Socjaliści	24,5	49,7	24,5	1,3
Apolityczni zwolennicy ustroju	29,2	46,1	22,9	1,8
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	23,1	47,9	27,3	1,7
Bez przekonań politycznych	29,0	43,5	26,9	0,6
Demokraci	22,9	52,3	24,3	0,5

Kłamstwo dla własnego interesu

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	62,5	34,3	1,6	1,6
Socjaliści	43,0	49,0	7,3	0,7
Apolityczni zwolennicy ustroju	45,5	46,3	7,4	0,8
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	40,2	42,7	16,2	0,9
Bez przekonań politycznych	39,3	48,1	11,2	1,4
Demokraci	41,0	52,1	6,2	0,7

Niesumiennosc w pracy zawodowej

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	64,1	26,5	7,8	1,6
Socjaliści	62,2	33,8	4,0	-
Apolityczni zwolennicy ustroju	61,3	35,4	2,8	0,5
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	43,6	45,3	9,4	1,7
Bez przekonań politycznych	53,6	40,9	4,9	0,6
Demokraci	56,4	40,0	3,1	0,5

Złamanie przysięgi wojskowej

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	75,0	20,3	3,1	1,6
Socjaliści	68,8	23,2	7,3	0,7
Apolityczni zwolennicy ustroju	68,5	21,8	7,1	2,6
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	55,6	30,8	9,4	4,2
Bez przekonań politycznych	59,3	27,8	9,1	3,8
Demokraci	55,1	38,8	6,7	1,4

Kradzież mienia prywatnego

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Komuniści	82,8	12,5	3,1	1,6
Socjaliści	80,8	17,2	1,3	0,7
Apolityczni zwolennicy ustroju	82,0	14,4	2,6	0,9
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	71,8	21,3	4,3	2,6
Bez przekonań politycznych	77,6	17,8	3,3	1,3
Demokraci	78,8	18,3	1,7	1,2

Jak widać z powyższego zestawienia, różnice między ocenami poszczególnych grup są bardzo znaczne. Jeśli porównać procenty osób potępiających dany czyn bezwarunkowo w grupach skrajnych, to otrzymamy następujące różnice:

Ocena kradzieży mienia społecznego: komuniści-zwol.ustr.kapit.37%

" postępowania wbrew nakazom organizacyjnym:	komuniści-demokraci 27,8%
" kłamstwa dla dobrego celu:	komuniści-demokraci 25,3%
" kłamstwo dla własnego interesu:	" -ludzie bez przekonań politycznych 22,3%
" niesumienności w pracy zawodowej:	" -zwol.ustr.kapit.20%
" złamania przysięgi wojskowej:	" -demokraci 19,4%
" kradzieży mienia prywatnego:	" -zwol.ustr.kapit.11%

Podkreślić należy, że ocena komunistów w stosunku do niektórych czynów wyróżnia się w sposób szczególnie jaskrawy od oceny pozostałych grup młodzieży. I tak różnica w procencie ocen potępiających bezwarunkowo

między nimi a następną grupą w uszeregowaniu jest następująca:

Ocena kłamstwa dla dobrego celu: komuniści - apol.zwol.ustr.	19,2%
" kłamstwa dla własnego interesu komuniści - apol.zwol.ustr.	17,0%
" kradzieży mienia społecznego: " - socjaliści	16,2 %
" postępowania wbrew nakazom organizacyjnym: " - "	13,8%

Odrębnie kształtują się oceny w stosunku do wykroczeń dotyczących współżycia rodzinnego, a mianowicie zaniedbywanie obowiązków rodzinnych i zdrady małżeńskiej. W tym przypadku największy rygoryzm moralny wykazują ludzie bez przekonań politycznych, następnie kolejno: ludzie nie związani z żadnym kierunkiem politycznym, ale którym odpowiada rzeczywistość polityczna w Polsce, demokraci, zwolennicy ustroju kapitalistycznego, socjaliści, komuniści. Rozpiętość ocen między grupami skrajnymi a więc ludźmi bez przekonań politycznych i komunistami w obu przypadkach wynosi ca 20 %. Oceny tych czynów mają następujący rozkład:

Zaniedbywanie obowiązków rodzinnych

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Bez przekonań politycznych	71,5	25,3	2,7	0,5
Apolityczni zwolennicy ustroju	67,3	29,7	2,2	0,8
Demokraci	66,8	29,4	2,9	0,9
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	65,0	29,0	3,4	2,6
Socjaliści	61,5	33,8	4,0	0,7
Komuniści	51,5	45,3	1,6	1,6

Zdrada małżeńska

Przekonania polityczne	Oceny moralne			
	potępiam	potępiam warunkowo	nie potępiam	brak danych
Bez przekonań politycznych	62,3	30,0	7,1	0,6
Apolityczni zwolennicy ustroju	59,1	32,3	7,5	1,1
Socjaliści	51,0	37,7	10,6	0,7
Zwolennicy ustroju kapitalistycznego	49,6	34,2	14,5	1,7
Demokraci	47,7	44,1	7,7	0,5
Komuniści	42,2	45,3	10,9	1,6

Podkreślić należy, że wymienione różnice w skali ocen moralnych występują jedynie w odniesieniu do ocen potępiających / bez względu na okoliczności lub w pewnych warunkach / dany czyn. Jeśli chodzi o oceny niepotępiające, to różnice są raczej mało istotne. Wyjątek w tym zakresie stanowią oceny zwolenników ustroju kapitalistycznego, którzy w odniesieniu do kradzieży mienia społecznego i kłamstwa dla własnego interesu są w znacznym stopniu od pozostałych skłonni nie uznawać tych czynów za naganne. W odwrotny sposób wyróżniają się oceny komunistów w stosunku do postępowania wbrew nakazom organizacyjnym, wśród których oceny takiego postępowania znajdują najmniej pobłażliwości.

Ostatnim wreszcie zagadnieniem jest wpływ przekonań politycznych na dążenia życiowe. Podstawą do analizy tego problemu będą odpowiedzi na pytania 1 i 2, które dotyczą dążeń życiowych i charakteru wybieranej pracy.

Wśród wymienionych w kwestionariuszu ankiety dążeń, ogromna większość odpowiedzi dotyczyła następujących: dobrobytu, wysokich kwalifikacji zawodowych, szczęścia w miłości, wysokiego stanowiska zawodowego.

Uszeregowanie tych dążeń w zależności od wyznawanych poglądów politycznych jest dwójakiego rodzaju:

Dążenia życiowe	Przekonania polityczne			
	Komuniści	Socjaliści	Demokraci	Apolit. zwolenn. ustroju
Dobrobyt	39,1	43,7	42,6	39,5
Kwalifikacje zawodowe	21,9	29,2	27,1	24,8
Szczęście w miłości	10,9	12,6	15,1	19,1
Wysokie stanowisko zawodowe	9,4	9,9	6,4	8,7

Dążenia życiowe	Przekonania polityczne	
	Bez przekonań politycznych	Zwolennicy ustroju kapitalistycznego
Dobrobyt	41,8	43,6
Szczęście w miłości	23,3	20,5
Kwalifikacje zawodowe	16,3	17,9
Wysokie stanowisko zawodowe	4,8	11,1

Zestawienia te wskazują jasno na charakter występujących różnic. Podkreślić należy, iż różnice występujące w sposobie uszeregowania dążeń są dosyć nieznaczne i wyrażają się zmienioną kolejnością między dążeniem do wysokich kwalifikacji zawodowych i dążeniem do szczęścia w miłości. Różnice ilościowe między rozpatrywanymi grupami występują także w odniesieniu do tych dwóch dążeń. I tak różnica w procencie osób dążących do wysokich kwalifikacji zawodowych między demokratami i ludźmi bez przekonań politycznych / grupy skrajne w tym przypadku / wynosi 10,8 %, a w dążeniu do szczęścia w miłości między komunistami a ludźmi bez przekonań politycznych - 12,4 %. Na uwagę zasługuje, być może fakt,

że wśród nie wymienionych w tej analizie dążeń komunistów wyróżniają się dążeniem do wysokiego stanowiska politycznego /9,4 %/ gdy dla całej badanej zbiorowości procent osób wymieniających to dążenie wynosi jedynie 1,7 %.

Jeśli chodzi o charakter wybieranej pracy, to dążenia ca 90 % badanych dotyczą pracy dobrze płatnej, interesującej, społecznie pożytecznej i dającej możliwość wybić się. Rozkład odpowiedzi na odpowiednie pytanie jest w zasadzie następujący:

Wybór pracy	Przekonania polityczne				
	Socjaliści	Demokraci	Zwolen. ustroju kapit.	Apolit. zwolen. ustroju	Bez przekon. polit.
Dobrze płatnej	41,1	44,3	51,3	35,1	42,2
Interesującej	27,2	29,1	39,5	34,5	26,7
Społecznie pożytecznej	17,8	9,5	9,4	13,2	9,0
Dającej możliwość wybić się	7,3	11,0	5,9	8,9	9,2

Odrębnym uszeregowaniem odpowiedzi na to pytanie wyróżnia się jedynie grupa komunistów, a mianowicie:

Wybór pracy	Procent odpowiedzi wśród komunistów
Dobrze płatnej	34,4
Społecznie pożytecznej	25,0
Dającej możliwość wybić się	20,3
Interesującej	12,5

Ilościowy charakter różnic jest w odniesieniu do tego pytania znacznie większy niż w rozpatrywanym wyżej przypadku. I tak w dążeniu do pracy dobrze płatnej różnią się najbardziej komuniści i zwolennicy ustroju kapitalistycznego /34,4 % i 51,3 % odpowiedzi/, rozpiętość tej różnicy wynosi 17 %; w dążeniu do pracy interesującej komuniści i demokraci /12,2 % i 29,1 %/, - 16,6 %; w dążeniu do pracy społecznie pożytecznej zwolennicy ustroju kapitalistycznego i komuniści /9,4 % - 25,0 %/ - 15 %; w dążeniu do pracy dającej możliwość wybiecia się zwolennicy ustroju kapitalistycznego i komuniści / 5,9 % i 20,3 %/ - 14,4%.

II. PRZEKONANIA RELIGIJNE

Nie ulega wątpliwości, że do istotnych elementów poglądu na świat należy stosunek do religii. Wyświetleniu postawy wobec religii wśród osób badanych służyły pytania 13, 14, 15, 16.

Pytanie 16 wymaga od odpowiadających zdeklarowania przekonań religijnych /względnie ateistycznych/. Rozkład odpowiedzi na to pytanie należy więc przyjąć za podstawę analizy. Zestawienie odpowiedzi jest następujące:

Przekonania religijne	Ilość odpowiedzi	Procent odpowiedzi
Uważam się za katolika	2150	78,3
Uważam się za ateistę	119	4,3
Te sprawy mnie nie obchodzą	147	5,3
Nie mam poglądu w tej sprawie	324	11,9
Brak danych	6	0,2

Interpretując powyższe dane nie można abstrahować od odpowiedzi na pytania dotyczące pewnych elementów wchodzących w skład postawy religijnej. Okazuje się bowiem np., iż wśród osób, które zdeklarowały się jako katolicy poważny odsetek wyraża wątpliwości lub wręcz neguje podstawowe zasady religii katolickiej. I tak wśród osób deklarujących się jako katolicy nie odpowiada pozytywnie na poniższe pytania następujący procent osób:

Czy wierzysz w stworzenie świata przez Boga?	16,4 %
Czy zamierzasz brać ślub kościelny?	14,5 %
Czy zamierzasz wychowywać dzieci religijnie?	9,4 %
Czy poświęciłbyś dla kochanej osoby swoje przekonania religijne?	15,9 %
Czy gotów jesteś potępić usuwanie ciąży?	68,7 %

W świetle tych odpowiedzi powstają wątpliwości co do sposobu rozumienia pytania podstawowego przez osoby badane. Nasuwa się przypuszczenie, że wiele osób ujmowało swoją przynależność do katolicyzmu czysto formalnie /chrzest, odebranie wychowania religijnego/, nie zaś jako wiarę w tezy religii katolickiej, trudno bowiem inaczej wytłumaczyć socharakteryzowaną wyżej sprzeczność.

Wyjaśnienia domaga się ponadto daleko idące zróżnicowanie w negatywnej postawie wobec poszczególnych nakazów religijnych. Jest np. rzeczą uderzającą, że stosunkowo duży procent osób nie przyjmuje dogmatu o stworzeniu świata, podczas gdy liczba osób nie decydujących się na religijne wychowanie dzieci jest prawie o połowę mniejsza. Można przypuszczać, że stosunkowo mniejsza liczba osób odrzucających zasadę religijnego wychowania dzieci, tłumaczy się chęcią zaoszczędzenia dzieciom przykrych konsekwencji wynikających z nonkonformizmu wobec katolickiego środowiska. Ogromny procent zdeklarowanych katolików nie potępiających w zdecydowany sposób usuwania ciąży da się zapewne wyjaśnić obawą przed następstwami /między innymi materialnymi/ ortodoksyjnej postawy katolickiej w tym zakresie. W świetle wyników ankiety wysuwa się potrzeba szczegółowego zbadania sprawy rozumienia katolicyzmu przez współczesną młodzież w Polsce.

Rozkład odpowiedzi na pytanie 16, który jest bardzo nierównomier-ny, wpływa w sposób zasadniczy na analizę zagadnienia. Mianowicie wnioski dotyczące osób, które zdeklarowały się jako ateści, obojętni i nie posiadający wyrobionych przekonań religijnych muszą być formułowane bardzo ostrożnie, a ich wiarygodność, ze względu na małe liczebności tych grup, jest dosyć niewielka.

Uwzględniając te zastrzeżenia, można też mówić o sprzecznościach postawy ateistycznej. Wśród osób, które zdeklarowały się jako ateści:

14,3 % /17 osób/ wierzy, że Bóg stworzył świat,
 18,5 % /22 osoby/ zamierza brać ślub kościelny,
 17,5 % /21 osób/ zamierza wychowywać dzieci religijnie.

Interesującym zagadnieniem jest zależność między przekonaniami religijnymi a podstawowymi cechami demograficznymi, jak płeć i wiek, oraz społecznymi, jak wykształcenie i miejsce zamieszkania. Wnioski w tym zakresie, jakie wynikają z materiałów ankiety, są następujące:

1. Płeć jest czynnikiem, który w zdecydowany sposób wpływa na ży-
 wione przekonania religijne, / w pewnym stopniu także ateistyczne/.

Wniosak ten ilustrują następujące zestawienia^{x/}:

Przekonania religijne	Procent odpowiedzi	
	Meżczyźni	Kobiety
Uważam się za katolika	73,0	83,4
Uważam się za ateistę	5,5	3,3
Te sprawy mnie nie obchodzą	7,1	3,6
Nie mam poglądu w tej sprawie	14,1	9,4

Treść odpowiedzi	Procent odpowiedzi	
	Meżczyźni	Kobiety
Wierzę, że Bóg stworzył świat	61,8	74,6
Zamierzam brać ślub kościelny	62,5	78,3
Zamierzam wychowywać dzieci religijnie	66,2	82,6
Potępiam usuwanie ciąży	11,2	27,4

Jak widać rozbieżności są znaczne i to silniejsze w przypadku wyznawania podstawowych tez religii katolickiej /sięgające od 13 % do 16 %/, niż w deklaracji ogólnych przekonań /katolickich/ /10 %/.

x/ W zestawieniach zamieszczonych w tym i następnym rozdziałach pominięto rubrykę "brak danych", ponieważ procent tego rodzaju odpowiedzi zazwyczaj jest minimalny - nie przekracza 1 %.

2. Trudno w zasadzie uznać, aby wiek /nie należy zapominać, iż badanie dotyczyło ludzi w wieku 15 - 24 lata/ był czynnikiem różnicującym przekonania religijne wśród badanej młodzieży. Rozkład odpowiedzi na wymienione pytania jest następujący:

Przekonania religijne	Procent odpowiedzi		
	15-18 lat	19-21 lat	22-24 lata
Uważam się za katolika	82,1	75,6	77,6
Uważam się za ateistę	2,8	5,0	4,8
Te sprawy mnie nie obchodzą	5,3	5,2	5,5
Nie mam poglądu w tej sprawie	9,6	13,9	11,6

Treść odpowiedzi	Procent odpowiedzi		
	15-18 lat	19-21 lat	22-24 lata
Wierzę, że Bóg stworzył świat	72,0	67,7	65,9
Zamierzam brać ślub kościelny	71,5	69,8	70,5
Zamierzam wychowywać dzieci religijnie	75,1	72,1	75,1
Potępiam usuwanie ciąży	27,0	25,3	24,4

W nieznaczny sposób wyróżniają się tutaj odpowiedzi grupy najmłodszej wiekiem, której przedstawiciele częściej deklarują się jako katolicy, częściej wierzą w stworzenie świata, natomiast rzadziej deklarują się jako ateiści. Zjawisko to ma chyba dosyć naturalną interpretację, jeśli uwzględnić, że ewentualne wpływy środowiska są w grupie najmłodszej wiekiem najsilniejsze.

3. Można przyjąć, że istnieje związek między wyznawanymi przekonaniami religijnymi a posiadaniem wykształceniem. Ilustrują to następujące zestawienia:

Przekonania religijne	Typ wykształcenia							
	Podstawowe		Śred. ogólne		Śred. zaw.		Wyższe	
	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.
Uważam się za katolika	81,8	83,1	73,8	74,1	73,7	75,4	68,2	70,6
Uważam się za ateistę	2,3	1,9	5,1	6,4	7,0	7,6	4,6	11,8
Te sprawy mnie nie obchodzą	4,0	5,1	6,6	3,8	6,1	5,7	6,6	7,8
Nie mam poglądu w tej sprawie	10,8	9,7	14,2	11,3	13,2	11,4	20,5	9,8

Treść odpowiedzi	Typ wykształcenia							
	Podstawowe		Śred. ogólne		Śred. zaw.		Wyższe	
	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.
Wierzę w stworzenie świata	73,9	72,8	61,9	69,2	65,8	65,9	58,3	58,8
Zamierzam brać ślub kościelny	76,7	75,1	65,6	71,0	64,0	67,1	63,6	66,7
Zamierzam wychowywać dzieci religijnie	79,0	77,8	69,9	75,4	68,4	70,8	68,9	70,6
Potępiam usuwanie ciąży	23,9	26,3	26,6	24,4	28,1	24,2	23,2	31,4

Ilość osób, które uważają się za katolików jednostajnie maleje wraz ze wzrostem wykształcenia, natomiast w zasadzie rośnie ilość osób, które uważają się za ateistów. Wraz ze wzrostem wykształcenia maleje też /zasadniczo/ częstość pozytywnych decyzji w sprawie ślubu kościelnego oraz religijnego wychowania dzieci, przy czym spadek tej częstości jest mniej więcej taki sam, jak w przypadku deklarowania katolicyzmu. Zależność między wiarą /ew. niewiarą/ w stworzenie świata a posiadanym wykształceniem jest, jak widać z zestawienia, znacznie jaskrawsza. Trudno natomiast stwierdzić jakiegoś związku między posiadanym wykształceniem a stosunkiem do usuwania ciąży.

4. Wyniki ankiety pozwalają wysunąć przypuszczenie, że najsilniejsza zależność zachodzi między przekonaniami religijnymi a miejscem zamieszkania badanych. Ilustrację tej tezy stanowią następujące zestawienia:

Przekonania religijne	Typ miejscowości					Warszawa
	Wieś	do 10 tys.	10-20 tys.	20-100 tys.	ponad 100 tys.	
Uważam się za katolika	82,9	80,9	75,5	73,0	70,8	55,6
Uważam się za ateistę	2,7	4,9	7,2	5,5	5,2	13,6
Te sprawy mnie nie obchodzą	4,6	4,6	4,4	5,8	7,0	13,6
Nie mam poglądu w tej sprawie	9,7	9,3	12,4	15,3	17,0	17,3

Treść odpowiedzi	Typ miejscowości					Warszawa
	Wieś	do 10 tys.	10-20 tys.	20-100 tys.	ponad 100 tys.	
Wierzę w stworzenie świata	74,7	68,7	66,3	60,3	58,5	43,2
Zamierzam wychowywać dzieci religijnie	75,5	69,0	67,9	64,7	65,3	49,3
Zamierzam brać ślub kościelny	78,6	74,5	71,9	70,6	67,4	53,1

Z zestawień tych wynika wyraźnie, że gdy przechodzimy od małych środowisk do większych, maleją jednostajnie procenty odpowiedzi pozytywnych na pytanie dotyczące wszystkich podstawowych tez religii katolickiej. Rozpiętości w odpowiedziach między grupami skrajnymi /wieś Warszawa/ zawarte są w granicach od 25,5 % /stosunek do religijnego wychowania dzieci/ do 31,5 % /wiara w stworzenie świata/. Analogicznie, procenty odpowiedzi negatywnych /bądź wątpliwych/ na wymienione pytania rosną jednostajnie przy przechodzeniu do większych skupisk. W zasadniczy sposób wyróżniają się pod tym względem mieszkańcy Warszawy, wśród których procent odpowiedzi uważanych za symptomy religijności wykazuje bardzo znaczny spadek.

Podsumowując należy stwierdzić, że w świetle wyników ankiety postawa religijna występuje najczęściej wśród kobiet, mieszkańców małych skupisk, osób posiadających niskie wykształcenie oraz wśród najmłodszych. Skądinąd wiadomo, że są to osoby najbardziej wystawione na presję konformistycznego środowiska. Należy zresztą zauważyć, że wymienione cechy sprzyjające religijności nie są na ogół niezależne /np. płeć i wykształcenie, miejsce zamieszkania i wykształcenie/.

Drugi wniosek, który się nasuwa jest następujący. Afirmacja przekonań religijnych ujawnia się częściej w tych kwestiach, które znajdują wyraz publiczny /np. wychowanie dzieci/ niż w tych, które są sprawą nieuzewnętrzniających się na ogół przekonań /np. wiara w stworzenie świata/.

Następnym zagadnieniem wymagającym zbadania jest wpływ przekonań religijnych na poglądy polityczne. Rozkład odpowiedzi na podstawowe w tym zakresie pytanie LC w zależności od przekonań religijnych podaje następujące zestawienie:

Przekonania polityczne	Przekonania religijne			
	Katolicy	Ateiści	Obojętni	Bez przekonań religijnych
Uważam się za komunistę	0,9	19,2	6,7	3,3
Uważam się za socjalistę	3,9	15,8	10,7	9,4
Uważam się za demokratę	19,6	28,3	29,5	22,4
Jestem zwolennikiem ustroju kapitalistycznego	4,7	1,7	4,0	1,8
Jestem apolitycznym zwolennikiem ustroju	28,0	21,6	28,2	28,4
Nie posiadam przekonań politycznych	42,0	13,3	20,1	34,4

Jeśli przyjąć zasadę podziału na ludzi: posiadających zdecydowane przekonania polityczne /cztery pierwsze grupy odpowiadających/ i ich nie posiadających, to otrzymamy dla poszczególnych grup osób o danych przekonaniach religijnych następujące zestawienie:

Przekonania religijne	Procent osób	
	posiadających zdecydow. poglądy	nie posiadających zdecydow. poglądów politycznych
Katolicy	29,1	70,0
Bez przekonań religij.	36,9	62,8
Obojętni	50,9	48,9
Ateiści	65,0	34,9

Jak widać z tego zestawienia ateiści są ludźmi, którzy stosunkowo najczęściej posiadają określone poglądy polityczne, po nich następują ludzie obojętni religijnie, nie posiadający przekonań religijnych i wreszcie katolicy. Rozpiętości w tym zakresie są bardzo znaczne i sięgają w zestawieniu ateistów z katolikami 36 %. Można więc sformułować wniosek, że wraz z odchodzeniem od katolicyzmu rośnie aktywność światopoglądowa w sprawach politycznych.

Szczegółowa analiza zależności między przekonaniami religijnymi i politycznymi jest znacznie trudniejsza do przeprowadzenia. Wynika to ze wspomnianych wyżej zastrzeżeń dotyczących małej wiarygodności wniosków w stosunku do osób, które nie zadeklarowały się jako katolicy oraz w odniesieniu do osób, które zadeklarowały się jako komuniści, socjaliści i zwolennicy ustroju kapitalistycznego /małe liczebności reprezentantów tych grup/. Szczegółowa analiza oparta na zestawieniu odpowiedzi na pytanie 10 z przekonaniami religijnymi, pokrywa się z wyżej sformułowanymi wnioskami ogólnymi, a mianowicie:

za komunistów uważają się ateiści w 19,2 %, obojętni w 6,7 %, ludzie bez przekonań religijnych w 3,3 %, katolicy w 0,9 %;

za socjalistów uważają się ateści w 15,8 %, obojętni w 10,7 %, ludzie bez przekonań religijnych w 9,4 %, katolicy w 3,9 %; za demokratów uważają się ateści w 28,3 %, obojętni 29,5 %, ludzie bez przekonań religijnych w 22,4 %, katolicy w 19,4 %; natomiast za zwolenników ustroju kapitalistycznego uważają się katolicy w 4,7 %, obojętni w 4,0 %, ludzie bez przekonań religijnych w 1,8 %, ateści w 1,7 %.

Pogląd na uprawnienia władzy państwowej do więzienia za przekonania i działalność polityczną ilustrują następujące zestawienia:

Prawo więzienia za przekonania polityczne	Przekonanie religijne			
	Katolicy	Ateści	Obojętni	Bez przeko- religijnych
Tak	10,1	10,9	19,0	9,9
Nie	76,0	85,7	68,0	75,0
Nie wiem	13,6	3,4	12,2	14,5

Prawo do więzienia za działalność polityczną	Przekonania religijne			
	Katolicy	Ateści	Obojętni	Bez przeko- nań religij- nych
Tak	38,8	54,6	53,1	46,9
Nie	37,7	33,6	28,6	29,3
Nie wiem	23,2	11,8	17,7	23,5

Z zestawień tych wynika, że katolicy w najmniejszym stopniu, bo 38,8 % przyznają władzy państwowej prawo do więzienia za działalność polityczną, ateści zaś w stopniu największym /54,8%/ oraz charakteryzują się największym zdecydowaniem w tej sprawie. Jeśli /zgodnie z wysuniętą wyżej hipotezą/ odpowiedzi na to pytanie uznać za pewien wskaźnik subiektywnej tendencji do stabilizacji stosunków politycznych w Polsce, to uporządkowanie wymienionych grup wg stopnia akceptacji

jest następujące: ateści, obojętni religijnie, ludzie bez przekonań politycznych, katolicy.

Jeśli natomiast zanalizować poglądy na prawo do więzienia za przekonania polityczne, to okazuje się, że ateści są temu przeciwni w najwyższym procencie /85,7%/ oraz mają największy stopień zdecydowania w tej kwestii. Poglądy pozostałych grup nie różnią się w sposób istotny. Podkreślić jedynie należy, iż reprezentanci kategorii "obojętni religijnie" w dwukrotnie większym od pozostałych grup procencie przyznają władzy państwowej prawo do więzienia za przekonania polityczne.

Różnice w sposobie rozumienia demokracji, jakie wynikałyby z posiadanych przekonań religijnych, są dosyć trudne do uchwycenia ze względu na fakt, że ankietowani mieli prawo podkreślania kilku odpowiedzi. Rozkład ilości odpowiedzi, jakie padły na wyszczególnione w ankiecie sposoby rozumienia demokracji jest następujący:

Procenty odpowiedzi wśród katolików:

1. swobody i wolności obywatelskie	39,7
2. zrównanie stopy życiowej ludzi	21,1
3. sprawowanie władzy w interesie większości	17,3
4. ustrój ludowy panujący w Polsce	7,7
5. uspołecznienie podstawowych środków produkcji	7,3
6. ustrój parlamentarny	3,4
7. dyktatura proletariatu	1,5
8. ustrój kapitalistyczny	1,0

Procenty odpowiedzi wśród: ateistów obojętnych bez przekon.

1. swobody i wolności obywatelskie	33,0	26,5	32,5
2. sprawowanie władzy w interesie większości narodu	22,5	25,6	20,6
3. zrównanie stopy życiowej ludzi	13,0	16,4	20,4
4. uspołecznienie podstawowych środków produkcji	13,0	13,4	9,1

Procenty odpowiedzi wśród: ateistów obojętnych bez przekonań

5. ustrój ludowy panujący w Polsce	5,5	11,3	8,6
6. dyktatura proletariatu	6,5	4,2	3,3
7. ustrój parlamentarny	5,0	1,3	4,1
8. ustrój kapitalistyczny	1,5	0,8	1,2

Porównując ze sobą te dwa sposoby uszeregowania, stwierdzamy, że:

1. ten sam sposób rozumienia demokracji występuje na pierwszym miejscu /swobody i wolności obywatelskiej/.

2/ różnice ujawniają się trzykrotnym przestawieniem kolejności sąsiadujących ze sobą pozycji uszeregowania, a mianowicie: zrównanie stopy życiowej ludzi i sprawowanie władzy w interesie większości narodu; uspołecznienie podstawowych środków produkcji i ustrój ludowy panujący w Polsce; dyktatura proletariatu i ustrój parlamentarny.

Widać stąd, że różnice nie sięgają zbyt głęboko /nie występuje np. przesunięcie o dwa miejsca/.

Jeśli chodzi o ocenę spraw, które uważa się za najważniejsze dla Polski w chwili obecnej, to przekonania religijne nie wywierają tu istotnego wpływu. Wszystkie rozpatrywane grupy na pierwszym miejscu wymieniają "wzrost uciążliwości społeczeństwa", drugą pozycję u katolików zajmuje "walka z alkoholizmem", gdy pozostałe grupy wymieniają na tym miejscu "rozwój nauk technicznych i szybkie uprzemysłowienie kraju".

W ocenie spraw uznanych za najważniejsze w chwili obecnej dla dobra ludzkości wyróżniają się nieco ateści, wśród których największy procent /67,2%/ wymienia sprawę ocieplenia pokoju oraz wprowadzenia socjalizmu na całym świecie /10,1%. Natomiast katolicy wyróżniają się najwyższym procentem /20,6%/ odpowiedzi uznających ważność rozszerzenia religii chrześcijańskiej na całym świecie.

Niewątpliwie interesującym zagadnieniem jest wpływ przekonań religijnych na system ocen moralnych. Pytanie 19 ankiety dotyczyło postawy wobec czynów uważanych powszechnie za wykroczenia przeciw pewnym normom moralnym, a więc kradzieży, kłamstwa, złamania przysięgi wojskowej, postępowania wbrew nakazom organizacyjnym, niesumienności w pracy zawodowej, zaniedbywania obowiązków rodzinnych oraz zdrady małżeńskiej.

Wyniki ankiety pozwalają podzielić wymienione czyny na dwie grupy; do jednej zaliczyć można te czyny, których ocena nie zależy od wyznawanych przekonań religijnych; do drugiej natomiast te których ocenę różnicują przekonania religijne.

Do pierwszej grupy należą w zasadzie: kradzież mienia prywatnego, postępowanie wbrew nakazom organizacyjnym, złamanie przysięgi wojskowej, niesumienność w pracy zawodowej oraz kłamstwo dla dobrego celu. Sposób oceniania tych czynów, który może polegać na potępieniu bezwzględnym, potępieniu w pewnych przypadkach i nie potępieniu w ogóle, nie zmienia się ze względu na przekonania religijne.

Do drugiej grupy należą: kłamstwo dla własnego interesu, kradzież mienia społecznego, zaniedbywanie obowiązków rodzinnych i zdrada małżeńska.

Największe zróżnicowanie ocen można zaobserwować w stosunku do zdrady małżeńskiej. Ocena tego czynu ma następujący charakter:

Ocena:	Katolicy	Ateiści	Cbojętni ^{x/}	Bez przekonań
potępiam	62,4	40,3	31,2	39,8
potępiam w pewnych przypadkach	30,5	46,2	47,6	46,0
nie potępiam	6,5	12,6	17,7	13,3

x/ W tym zestawieniu oraz trzech następujących procent odpowiedzi tej grupy osób, kwalifikowanych jako "brak danych" jest nieco większy - zawiera się w granicach od 3 % do 3,5 %.

Z zestawienia tego wynika, że katolicy w najwyższym procencie potępiają takie postępowania bezwarunkowo, a w najniższym potępiają je w pewnych okolicznościach lub nie potępiają wcale. Natomiast ludzie obojętni wobec spraw religijnych zachowują skalę ocen dokładnie przeciwną. Oceny ateistów i ludzi bez przekonań religijnych nie różnią się od siebie i są zawarte między wymienionymi wyżej grupami.

Analogiczny do powyższego schemat ocen i zależności od przekonań religijnych występuje w przypadku stosunku do zaniedbywania obowiązków rodzinnych. Różnice w ocenach poszczególnych grup są jednak mniej jaskrawe. Wniosek ten ilustruje następujące zestawienie:

Ocena:	Katolicy	Ateiści	Obojętni	Bez przekonań
potępiam	70,3	63,0	55,8	61,1
potępiam w pewnych przypadkach	26,7	35,3	34,0	34,9
nie potępiam	2,4	1,8	7,5	3,4

W ocenie kradzieży mienia społecznego wyróżnia się z całej badanej zbiorowości grupa ateistów:

Ocena:	Katolicy	Ateiści	Obojętni	Bez przekonań
potępiam	64,0	77,3	65,3	67,3
potępiam w pewnych przypadkach	29,8	21,0	28,6	27,5
nie potępiam	5,4	1,7	4,1	4,9

Grupa ta w najwyższym procencie potępia bezwzględnie takie postępowanie, a w najniższym potępia je warunkowo lub nie potępia wcale.

Najsłabsze zależności między przekonaniami religijnymi a ocenami moralnymi można zaobserwować w przypadku kłamstwa dla własnego interesu. Pokazuje to następujące zestawienie:

Ocena	Katolicy	Ateiści	Obojętni	Bez przekonań
potępiam	42,6	48,7	36,1	40,7
potępiam w pewnych przypadkach	48,2	44,5	49,0	50,0
nie potępiam	8,8	8,3	13,0	9,0

W najwyższym stopniu potępiają ten czyn ateiści, a w najmniejszym ludzie obojętni.

Sumując te uwagi można by wysunąć hipotezę, bardzo jednak słabo umotywowaną, ze względu na brak obszerniejszych danych, że wspólne są osobom badanym - bez względu na przekonania religijne - poglądy etyczne w sprawach należących do tzw. życia prywatnego, z wyjątkiem tych poglądów, które są szczególnie lansowane przez etykę katolicką /np. dotyczące życia seksualnego, kłamstwa/. Natomiast wyraźne różnice występują w odniesieniu do norm postępowania mających aspekt społeczny. Tak np. sposób oceny kradzieży własności prywatnej jest wspólny, natomiast kradzieży mienia społecznego - nie.

Hipoteza ta domagałaby się jednak stanowczo sprawdzenia w drodze specjalnych badań, które różnicowałyby normy w sposób wyżej wskazany.

Ostatnim wreszcie zagadnieniem jest wpływ przekonań religijnych na podstawowe dążenia życiowe młodzieży. Analiza tych dążeń opiera się na odpowiedziach na pytania 1 i 2, które były sformułowane następująco: do czego w życiu przede wszystkim dążysz? ; jaką pracę przede wszystkim wybrałbyś ?

Analizując odpowiedzi na te pytania w związku z przekonaniami religijnymi ograniczymy się do tych dążeń / wyszczególnionych w kwestionariuszu/, na które liczby odpowiedzi są większe od 10 % w każdej rozważanej grupie. Wszelkie wnioski odnoszące się do odpowiedzi mniej

licznych należy uznać za zbyt wątpliwe, by je tutaj formułować.

Rozkład odpowiedzi na pytanie odnoszące się do dążeń życiowych wraz z odpowiednim uszeregowaniem jest następujący:

Dążenia katolików:

dobrobyt	41,6
szczyćście w miłoś- ci	21,1
wysokie kwalifi- kacje zawodowe	20,2

Dążenia ateistów:

dobrobyt	37,0
wysokie kwalifi- kacje zawodowe	27,7
szczyćście w miłoś- ci	13,4

Dążenia osób obojętnych religii:

dobrobyt	40,8
wysokie kwalifikacje zawodowe	26,5
wysokie stanowisko zawodowe	11,6

osób bez przekonań religijnych:

dobrobyt	42,6
wysokie kwalifikacje zawodowe	24,4
szczyćście w miłości	16,0

Jak widać z tych zestawień, sposób uszeregowania dążeń jest nieco inny w zależności od wyznawanych przekonań religijnych. Osoby nie deklarujące się jako katolicy na drugim miejscu wymieniają dążenie do wysokich kwalifikacji zawodowych i procenty odpowiednich odpowiedzi są wśród nich wyższe. Katolicy natomiast częściej od pozostałych ujawniają dążenie do szczęścia osobistego. Ogólny charakter dążeń wszystkich rozważanych grup młodzieży jest jednak zasadniczo podobny.

Rozkład odpowiedzi dotyczących charakteru wybieranej pracy w zależności od przekonań religijnych jest następujący:

Charakter wybieranej pracy

% odpowiedzi

Katolicy:

dobrze płatna	42,0
interesująca	28,0
społecznie pożyteczna	11,0
pozwalająca się wybrać	9,4

Ateiści:

interesująca	37,8
dobrze płatna	28,6
pozwalająca się wybrać	14,3
społecznie pożytecz- na	13,4

Ludzie obojętni :

dobrze płatna	42,9
interesująca	25,2
pozwalająca się wybrać	12,2
społecznie pożyteczna	8,8

bez przekonań religijnych:

dobrze płatna	36,1
interesująca	32,4
pozwalająca się wybrać	11,4
społecznie pożyte- czna	11,1

Jak widać z tych zestawień, wszystkie rozważane grupy młodzieży, z wyjątkiem ateistów, kierują się w pierwszym rzędzie przy wyborze pracy korzyściami materialnymi; nasilenie tych dążeń jest także zasadniczo podobne. Jedynie ateiści na pierwszym miejscu stawiają wybór pracy interesującej i procent odpowiedzi jaką uzyskała praca o tym charakterze jest wśród nich znacznie wyższy niż w pozostałych grupach. Pozostałe różnice zarówno w sposobie uszeregowania, jak i w procencie odpowiedzi są raczej nieznaczne.

III. SYSTEM OCEN MORALNYCH

Ogólny pogląd na system ocen moralnych badanej młodzieży uzyskujemy przez łączne zestawienie sposobów ocenienia wyróżnionych w kwestionariuszu czynów.

Czy gotów jesteś potępić następujące czyny?	tak, bez względu na okoliczności	tak, w pewnych wypadkach	w ogóle nie potępiam
Kłamstwo dla własnego interesu?	42,3	48,2	8,8
Kłamstwo dla dobrego celu?	27,9	46,6	24,8
Kradzież mienia prywatnego?	78,9	17,1	2,8
Kradzież mienia społecznego?	65,1	29,1	5,1
Postępowanie wbrew nakazom organizacyjnym?	35,5	47,1	15,5
Złamanie przysięgi wojskowej?	61,6	27,8	7,8
Niesumienność w pracy zawodowej?	56,7	38,5	4,2
Zaniedbywanie obowiązków rodzinnych?	68,0	28,5	2,7
Zdradę małżeńską?	57,0	34,0	8,2

Wydaje się, że w celu scharakteryzowania postawy moralnej badanej młodzieży, trzeba znaleźć jakiś punkt odniesienia, w porównaniu z którym możnaby tę postawę oceniać. Jeśli jako punkt odniesienia przyjmiemy moralność dekalogu, to należy uznać, że młodzież badana cechuje znaczny relatywizm etyczny, który wyraża się w pewnej niechęci do potępień bezwarunkowych tak charakterystycznych dla wszelkiego typu etyk normatywnych / w szczególności religijnych/. Niechęć tę można interpretować dwojako: bądź 1/ jako symptom dojrzałości umysłowej /jest rzeczą oczywistą że człowiek samodzielnie myślący nie jest skłonny do kategoriycznych potępień abstrahujących od indywidualnych okoliczności czynu/, bądź też 2/ jako wyraz zastrzeżeń w stosunku do odpowied-

niej normy etycznej/ np. do normy zakazującej kradzieży mienia społecznego/. Nie ma dostatecznych podstaw do ustalenia jaki procent "potępień warunkowych" odpowiada tym dwu motywacjom.

Jeśli natomiast porównać wyniki ankiety z często wypowiedzianym sądem, że młodzież współczesna zajmuje postawę moralną lub wręcz niemoralną, to okazuje się, że sąd taki nie odpowiada rzeczywistości. Bardzo rzadko bowiem występuje zupełny brak potępienia czynów, które w zasadzie na potępienie zasługują, a procent potępień bezwarunkowych jest także zbyt duży, by dać się pogodzić ze wspomnianą wyżej pesymistyczną oceną poglądów moralnych młodzieży. Jest także rzeczą symptomatyczną, że jako najważniejszą aktualnie dla Polski sprawę wymienia się na pierwszym miejscu wzrost uczciwości społeczeństwa, na drugim zaś likwidację alkoholizmu - a więc cele niewątpliwie moralne.

Powstaje pytanie, czy i w jakim stopniu system ocen moralnych badanej młodzieży jest uwarunkowany przez zasadnicze cechy demograficzne i społeczne. Wyniki ankiety pozwalają na sformułowanie w tym zakresie następujących wniosków:

1. Sposób oceniania wymienionych czynów jest niezależny od płci oceniającego. Wyjątek w tym zakresie stanowią oceny norm współżycia rodzinnego.
2. Wiek nie różnicuje ocen rozpatrywanych czynów. Wyjątek stanowi stosunek do niesumienności w pracy zawodowej.
3. Wykształcenie jest czynnikiem wpływającym na sposób oceniania: kradzieży, kłamstwa, złamania przysięgi wojskowej, postępowania wbrew należom organizacyjnym. Mianowicie - wraz ze wzrostem wykształcenia maleje / nieznacznie / procent potępień bezwarunkowych, a odpowiednio rośnie procent potępień tych czynów zależnie od okoliczności.

4. Istnieje wyraźna zależność między miejscem zamieszkania oceniającego a sposobem oceny wszystkich rozpatrywanych czynów. Charakter tej zależności jest następujący: wraz ze wzrostem miejscowości maleje procent potępień bezwarunkowych, a rośnie procent ocen relatywnych, a niekiedy - nie potępiających wcale.

Szczegółowa analiza ocen poszczególnych czynów prowadzi do następujących wniosków.

Do najbardziej potępianych przez młodzież czynów należy kradzież i to kradzież mienia prywatnego / 78 % ocen potępiających/ oraz kradzież mienia społecznego / 65 % ocen potępiających/. Podkreślić należy istniejącą rozbieżność w stosunku do kradzieży mienia prywatnego i społecznego. W zasadzie taki sam procent osób nie uznaje obu tych czynów za naganne /brak potępienia/, różnica jaką obserwujemy wynika z przesunięcia ocen w kierunku ich relatywizacji w przypadku kradzieży mienia społecznego. Wydaje się, że stanowisko takie jest niezwykle symptomatyczne dla współczesnego społeczeństwa.

Ocena kradzieży w zależności od wykształcenia przedstawia się następująco:

Ocena kradzieży mienia prywatnego	Wykształcenie		
	podstawowe	średnie	wyższe
potępiam	75,8	82,0	77,7
potępiam w pewnych przypadkach	18,7	15,3	20,3
nie potępiam	4,4	1,6	1,0

Ocena kradzieży mienia społecznego	Wykształcenie		
	podstawowe	średnie	wyższe
potępiam	61,9	68,9	60,4
potępiam w pewnych przypadkach	30,7	26,3	37,1
nie potępiam	6,7	4,0	2,5

Największy procent potępień bezwarunkowych w stosunku do obu typów kradzieży widzimy wśród osób ze średnim wykształceniem. Stopień zróżnicowania ocen w zależności od wykształcenia jest taki sam w obu rozważanych przypadkach i rozpiętość tej różnicy nie przekracza 8 %.

Zależność między oceną kradzieży a miejscem zamieszkania oceniającego ujawnia się w spadku procentu ocen potępiających bezwarunkowo i wzroście ocen relatywnych wraz z przechodzeniem do większych skupisk.

Ocena kradzieży mienia prywatnego	Miejsce zamieszkania		
	Wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	80,6	77,9	75,4
potępiam w pewnych przypadkach	14,9	18,2	21,6
nie potępiam	3,3	2,6	1,7

Ocena kradzieży mienia społecznego	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	66,4	65,7	61,0
potępiam w pewnych przypadkach	27,0	29,2	34,1
nie potępiam	6,0	3,9	4,7

Jak wynika z tych zestawień, stopień zróżnicowania ocen między grupami skrajnymi nie przekracza 5 %, a więc zależność ta, aczkolwiek widoczna, jest dosyć słaba.

Należy także podkreślić, że aczkolwiek w zależności od wykształcenia i miejsca zamieszkania zmienia się sposób oceniania obu typów kradzieży, niemniej jednak różnica ocen między kradzieżą mienia prywatnego i społecznego pozostaje niezmienną i zawiera się między 12 % a 14 % w każdej wyróżnionej grupie.

Następną grupą czynów, w stosunku do których oceny młodzieży są dosyć rygorystyczne, jest zaniedbywanie obowiązków rodzinnych /68 % ocen potępiających/ i zdrada małżeńska /57 % ocen potępiających/. Sposób oceniania tych czynów wykazuje zależność od płci oceniającego, a mianowicie kobiety oceniają takie postępowanie ze znacznie większą surowością. Wniosek ten ilustrują następujące zestawienia:

Ocena zaniedbywanie obowiązków rodzinnych	Płeć	
	Mężczyźni	Kobiety
potępiam	64,1	71,6
potępiam w pewnych wypadkach	31,4	25,6
nie potępiam	3,3	1,2

Ocena zdrady małżeńskiej	Płeć	
	Mężczyźni	Kobiety
potępiam	50,0	63,8
potępiam w pewnych wypadkach	38,9	28,9
nie potępiam	10,2	6,6

Na podkreślenie zasługuje również fakt, że ocena rozważanych wykroczeń przeciw normom życia rodzinnego różnicuje się również w zależności od stanu cywilnego i faktu posiadania lub nie posiadania dzieci. I tak wśród osób wolnych 67,0 % potępi bezwarunkowo zaniedbywanie obowiązków rodzinnych, natomiast wśród osób w stanie małżeńskim procent ten sięga 72,5. Podobną zależność widzimy przy podziale na: nieposiadających dzieci / 68,0% ocen potępiających/ i posiadających dzieci / 72,9 % ocen potępiających/. Zróżnicowanie oceny zdrady małżeńskiej przy uwzględnieniu tych dwóch czynników jest jeszcze silniejsze, a mianowicie: wśród osób wolnych zdradę małżeńską potępi 55,9 % osób, wśród zamężnych lub żonatych - 62,1%; wśród osób nie posiadających dzieci potępi takie postępowanie 55,8 %, a wśród posiadających dzieci - 61,8 %.

Wydaje się, że obserwacje te pozwalają na sformułowanie przypuszczenia, że zaniebdywanie obowiązków rodzinnych i zdradę małżeńską surowiej znacznie oceniają ludzie bardziej narażeni na przykre konsekwencje takiego postępowania, a więc kobiety, ludzie w stanie małżeńskim i posiadający dzieci.

Istnieją także pewne zależności między oceną wymienionych czynów a miejscem zamieszkania oceniającego. Mianowicie:

Ocena zaniebdywania obowiązków rodzinnych	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	70,3	66,3	66,2
potępiam w pewnych przypadkach	26,0	30,3	31,5
nie potępiam	3,1	2,4	1,9

Ocena zdrady małżeńskiej	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	60,2	55,3	51,5
potępiam w pewnych przypadkach	31,7	34,3	33,7
nie potępiam	7,6	9,2	8,6

Jak widać z zestawień młodzież wiejska surowiej ocenia rozważane czyny niż młodzież mieszkająca w mieście.

Złamanie przysięgi wojskowej jest potępiane niezależnie od ilości przez 61 % badanej młodzieży. Postępowanie takie jest potępiane w najwyższym procencie przez ludzi o wykształceniu średnim/64,2 % ocen potępiających/, a w najniższym - przez ludzi o wykształceniu wyższym / 53,9 % ocen potępiających/. Podobną zależność obserwujemy w związku z miejscem zamieszkania oceniających, mianowicie 64,4 % potępień bezwarunkowych wśród młodzieży wiejskiej, a jedynie 54,5 % - wśród młodzieży w mieście.

Niesumienny stosunek do pracy zawodowej jest potępiany bezwarunkowo przez 55 % badanej młodzieży. Jest to jedyny czyn / wśród wymienionych w kwestionariuszu ankiety/, którego ocena różnicuje się w zależności od wieku, mianowicie - wraz ze wzrostem wieku rośnie procent ocen potępiających.

Ocena niesumienności w pracy zawodowej	Wiek		
	15-18 lat	19-21 lat	22-24 lat
potępiam	53,3	54,7	61,4
potępiam w pewnych przypadkach	40,9	40,4	34,9
nie potępiam	4,8	4,3	3,4

Jeśli przyjąć założenie, że wraz ze wzrostem wieku rośnie liczba osób, które pracują / przy pobieraniu próby kierowano się zasadą, że grupa najmłodsze wiekiem obejmuje młodzież uczącą się/, to można uważać, że wraz z przystępowaniem do pracy zmienia się, na korzyść, sposób jej traktowania.

Podobną, co do natężenia zależność, obserwujemy między oceną tego czynu a miejscem zamieszkania oceniających.

Ocena niesumienności w pracy zawodowej	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	60,7	54,3	50,6
potępiam w pewnych przypadkach	34,7	40,9	44,0
nie potępiam	4,0	3,9	5,2

Widzimy z tego zestawienia, że młodzież wiejska znacznie surowiej ocenia niewłaściwy stosunek do pracy zawodowej.

Najciekawszą zależność stanowi ocena niesumienności w pracy zawodowej w związku z rodzajem wykonywanej pracy:

Ocena niesumienności w pracy zawodowej	Rodzaj zajęcia								
	rolnicy	robot. rolni	robot. niewykwalf	robot. wykw.	rzemieślnicy	kupcy	prac. fiz. umysł.	umysł. bez w. z wyż.	umysł. z wyż. wyksz.
potępiam	60,2	57,4	48,0	53,0	61,8	50,9	54,9	63,3	53,6
potępiam w pewnych przypadkach	35,0	35,3	47,2	41,5	36,8	47,2	39,4	33,1	40,1
nie potępiam	4,2	4,2	4,5	5,3	1,5	-	5,8	3,4	4,7

Najwyższy stopień potępienia znajduje omawiane postępowanie wśród rolników, robotników rolnych, rzemieślników i pracowników umysłowych bez wyższego wykształcenia, a najniższy wśród robotników niewykwalifikowanych i kupców. Można by przypuścić, że wysoki stopień potępienia jest związany z posiadaniem własnego warsztatu pracy /rolnicy, rzemieślnicy/ lub z kontynuacją jego tradycji /robotnicy rolni/.

Kłamstwo dla własnego interesu jest potępiane bezwarunkowo przez 42,3 % badanej młodzieży. Procent tych ocen spada nieznacznie wśród ludzi o wyższym wykształceniu / 37,6 %/. Natomiast wyraźniejszą zależność obserwujemy między oceną tego czynu a miejscem zamieszkania.

Ocena kłamstwa dla własnego interesu	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	46,2	39,7	36,4
potępiam w pewnych przypadkach	45,0	50,5	53,3
nie potępiam	8,3	8,8	10,1

Jak widzimy, surowość w ocenie takiego postępowania wyraźnie maleje wraz ze wzrostem miejscowości.

Dużą zależność od wykształcenia i miejsca zamieszkania obserwujemy w przypadku oceny kłamstwa dla dobrego celu.

Ocena kłamstwa dla dobrego celu	Wykształcenie		
	podstawowe	średnie	wyższe
potępiam	29,7	27,2	21,8
potępiam w pewnych przypadkach	45,1	47,2	51,5
nie potępiam	24,4	24,9	25,7

Ocena kłamstwa dla dobrego celu	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	31,9	25,5	20,9
potępiam w pewnych przypadkach	46,6	46,8	46,8
nie potępiam	21,2	26,6	31,0

Z zestawień tych wynika, że procent ocen potępiających bezwzględnie maleje wraz ze wzrostem wykształcenia i wzrostem miejscowości, natomiast wraz ze wzrostem miejscowości rośnie procent ocen nie potępiających takiego postępowania w ogóle.

Postępowanie wbrew nakazom organizacyjnym jest potępiane przez 35,5 % badanej młodzieży. W zależności od wykształcenia i miejsca zamieszkania rozkład tych ocen kształtuje się następująco:

Ocena postępowania wbrew nakazom organiz.	Wykształcenie		
	podstawowe	średnie	wyższe
potępiam	35,5	36,8	27,2
potępiam w pewnych przypadkach	44,6	47,3	27,2
nie potępiam	17,6	14,4	10,4

Ocena postępowania wbrew nakazom organów zwojnym	Miejsce zamieszkania		
	wieś	miasto do 100 tys.	miasto ponad 100 tys.
potępiam	40,6	34,0	23,8
potępiam w pewnych przypadkach	43,4	50,0	52,8
nie potępiam	14,0	14,1	22,4

Występujące zależności są dosyć silne, mianowicie: wraz ze wzrostem wykształcenia maleje procent ocen potępiających bezwarunkowo i nie potępiających wcale, natomiast wraz ze wzrostem miejscowości maleje znacznie procent potępień bez względu na okoliczności, ale rośnie procent ocen nie potępiających wcale.

Jeśliby oceny w tym zakresie przyjąć jako pewną miarę uspołecznienia, to stopień jego jest najniższy wśród ludzi z wyższym wykształceniem i szczególnie - wśród mieszkańców dużych miast.

Odrębnym nieco od wyżej omawianych zagadnień jest stosunek do kary śmierci. Należy zauważyć, że stosunek do kary śmierci jest wypadkową kilku różnych punktów widzenia, krzyżują się tu bowiem: ocena wartości życia ludzkiego, uznanie lub nie uznanie zasady retribucji, wiara lub niewiara w społeczne skutki tej kary oraz stosunek do aparatu państwowego wymierzającego tę karę. Uwzględniając tę komplikację powstrzymamy się od interpretowania danych i podamy jedynie rozkład odpowiedzi na pytanie: Czy głosowałbyś za zniesieniem kary śmierci?

Treść odpowiedzi	Procent odpowiedzi
tak	31,4
nie	46,6
nie wiem	17,5
brak danych	4,4

Sumując wszelkie wnioski na temat postawy moralnej młodzieży, jakie znalazły się w tym opracowaniu, musimy stwierdzić, że:

1. System ocen moralnych zależy w największym stopniu od wyznaczanych poglądów politycznych, a ocena niektórych czynów różnicuje się także dosyć znacznie w zależności od przekonań religijnych.

2. Czynniki demograficzne nie wywierają w zasadzie wpływu na system ocen moralnych. Wpływ rozważanych czynników społecznych /dosyć nieznaczny w porównaniu do wpływu czynników wspomnianych we wstępie/ da się sprowadzić do stwierdzenia, że większy rygorizm moralny jest u ludzi z niskim wykształceniem i wśród mieszkańców wsi lub małych miast.

3. Największe zróżnicowanie ocen widzimy w stosunku do następujących czynów: kradzież mienia społecznego, postępowanie wbrew normom współżycia rodzinnego, postępowanie wbrew nakazom organizacyjnym.

IV. DAŻENIA ŻYCIOWE

Istotnym elementem poglądu na świat są cele, jakie człowiek stawia w życiu przed sobą. Pewne światło na to, jak ten problem kształtuje się wśród współczesnej młodzieży rzucają odpowiedzi na pytania 1 i 2, które sformułowane były następująco: "do czego w życiu przede wszystkim dążysz?" oraz "gdybyś miał wybierać, jaką pracę przede wszystkim wybrałbyś?"

Trzeba podkreślić, że pogład, jaki na te sprawy uzyskujemy w oparciu o wyniki ankiety, nie jest dostatecznie pełny, ponieważ wymienione w kwestionariuszu dążenia mają charakter raczej osobisty, a pominięte zostały w dużej mierze dążenia o charakterze społecznym. Nie bardzo też można na tej podstawie ocenić stopień uspołecznienia współczesnej młodzieży, co byłoby niewątpliwie rzeczą niezmiernie interesującą.

Rozkład odpowiedzi na pytanie 1 jest następujący:

Dażenia życiowe	Ilość odpowiedzi	procent odpowiedzi
Dobrobyt	1138	41,5
Wysokie kwalifikacje zawodowe	587	21,4
Szczęście w miłości	539	19,5
Wysokie stanowisko zawodowe	186	6,8
Do niczego w życiu nie dążę	185	6,8
Kierownicze stanowisko polt.	48	1,8
Inne i brak danych	63	2,3

Jak widać z tego zestawienia, zasadniczym celem życiowym młodzieży jest osiągnięcie dobrobytu. Na drugim dopiero miejscu wymienione zostały, traktowane równorzędnie, wysokie kwalifikacje zawodowe i szczęście osobiste.

Powstaje pytanie, czy dążenia te są zależne od czynników demograficznych i społecznych. Wyniki ankiety pozwalają na stwierdzenie takich zależności. Analizując tę sprawę ograniczymy się do trzech dążeń, a mianowicie: dobrobytu, kwalifikacji zawodowych i szczęścia w miłości. Pozostałe dążenia wymieniane były tak rzadko, że wszelkie ewentualne różnice w związku z rozważanymi cechami, nie mogą zostać uznane za istotne.

Szczególne wnioski w tym zakresie są następujące:

1. Płeć jest czynnikiem, który silnie różnicuje charakter dążeń życiowych, a mianowicie trzykrotnie większy procent kobiet niż mężczyzn dąży do szczęścia w miłości, natomiast prawie dwukrotnie mniejszy do wysokich kwalifikacji zawodowych.

Dążenia życiowe	Mężczyźni	Kobiety
Dobrobyt	44,3	38,8
Wysokie kwalifikacje	26,6	16,6
Shczęście w miłości	9,4	28,9
Inne	19,7	15,7

2. Wiek wywiera również wpływ na charakter dążeń życiowych:

Dążenia życiowe	Wiek		
	15-18 lat	19-21 lat	22-24 lat
Dobrobyt	35,3	39,8	47,9
Wysokie kwalifikacje	22,6	22,5	19,3
Shczęście w miłości	22,2	19,6	17,6
Inne	19,9	18,1	15,2

Charakter występującej tu zależności jest następującego rodzaju, wraz z wiekiem rośnie dążenie do dobrobytu i maleją wszystkie inne dążenia. Można przypuszczać, że występujące tu zależności pozostają w związku ze stanem cywilnym badanych. Trudno jednak stwierdzić, który z tych

czynników jest dominujący, być może oddziaływanie obu jest niezależne, ale o podobnym charakterze. W każdym razie wpływ stanu cywilnego na charakter dążeń jest znacznie jaskrawszy.

Dążenia życiowe	Wolni	W stanie małżeńskim
Dobrobyt	38,5	54,5
Wysokie kwalifikacje	23,2	13,9
Szczęście w miłości	20,3	15,7
Inne	18,0	15,9

3. Należy przypuszczać, że istnieją zależności między dążeniami życiowymi a wykształceniem. Fakt ten ilustruje poniższe zestawienie:

Dążenia życiowe	Wykształcenie							
	Podstawowe		Średnie ogólne		Średnie zawodowe		Wyższe	
	nieuk.	ukończ.	nieuk.	ukończ.	nieuk.	ukończ.	nieuk.	ukończ.
Dobrobyt	49,4	44,4	40,2	34,3	43,0	40,5	38,4	41,2
Wysokie kwalifikacje zawodowe	12,5	15,7	21,6	28,1	29,8	31,1	22,5	31,4
Szczęście w miłości	22,2	21,6	17,9	18,8	16,7	16,7	21,9	13,7
Inne	15,9	18,3	20,3	18,8	10,5	11,7	17,2	13,7

Jak widzimy z tego zestawienia, wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie, bardzo znacznie, dążenie do zdobycia wysokich kwalifikacji zawodowych oraz maleje w pewnym stopniu dążenie do dobrobytu. Wpływ wykształcenia na dążenie do szczęścia osobistego jest trudny do ustalenia.

4. Wyniki ankiety nie pozwalają na stwierdzenie żadnych zależności między miejscem zamieszkania ludzi a charakterem ich celów w życiu.

Podkreślić należy, że odpowiadający mieli prawo wyboru tylko jednej z wymienionych możliwości. Stąd też wnioski, które zostały sformułowane dotyczą dążeń, które nazwać możnaby podstawowymi. Nie wynika z tego wcale, że osoby, które np. wymieniły dążenie do dobrobytu, rezygnują ze szczęścia osobistego lub podwyższenia kwalifikacji. Odpowiedzi

na omawiane pytanie wskazują jedynie na dążenie, które odpowiadający umieszczają na pierwszym miejscu w hierarchii, a nigdzie nie zostało powiedziane, że człowiek posiada tylko jedno dążenie w życiu.

Rozkład odpowiedzi na pytanie dotyczące charakteru wybieranej pracy jest następujący:

Charakter pracy	Ilość odpowiedzi	procent odpowiedzi
dobrze płatna	1118	40,8
interesująca	792	28,8
społecznie pożyteczna	304	11,0
dająca możliwość wybiecia się	257	9,4
lekka	192	6,9
imponująca innym ludziom	69	2,5
inna oraz brak danych	14	0,5

Odpowiedzi na to pytanie potwierdzają wnioski sformułowane wyżej, że zasadniczym celem młodzieży jest osiągnięcie korzyści materialnych. W tym zakresie istnieje zadziwiająca zgodność odpowiedzi na oba pytania. Na podkreślenie zasługuje fakt, że na trzecim miejscu znalazło się dążenie do wybierania pracy społecznie pożytecznej. Ilość osób, które w wyborze pracy kierują się takim kryterium, jest niewielka i wynosi 11 % ogółu badanej młodzieży.

Wyniki ankiety pozwalają na sformułowanie następujących wniosków dotyczących zależności między charakterem wybieranej pracy a podstawowymi czynnikami demograficznymi i społecznymi. /Jak w poprzednim przypadku ograniczymy się tutaj jedynie do analizowania możliwości, które były wymieniane dostatecznie często, a mianowicie: pracy dobrze płatnej, interesującej, społecznie pożytecznej i dającej możliwość wybiecia się/.

1. Płeć nie ma wpływu na charakter wybieranej pracy.
2. Kryterium wyboru pracy zmienia się w zależności od wieku:

Charakter pracy	Wiek		
	15-18 lat	19-21 lat	22-24 lat
dobrze płatna	34,2	41,0	45,9
interesująca	32,6	29,8	24,9
społecznie pożyteczna	10,7	10,5	11,8
dająca możliwość wybicia się	8,0	10,2	9,7
inna	14,5	8,5	7,7

Wraz ze wzrostem wieku rośnie dążenie do pracy dobrze płatnej a maleje dążenie do pracy interesującej. Procent osób opowiadających się za wyborem pracy społecznie pożytecznej pozostaje w każdej grupie niezmienny.

Podobną zależność obserwujemy w kryteriach wyboru pracy przy uwzględnieniu stanu cywilnego badanych:

Charakter pracy	Wolni	W stanie małżeńskim
dobrze płatna	39,1	48,4
interesująca	30,4	23,2
społecznie pożyteczna	11,0	10,4
dająca możliwość wybicia się	9,4	8,9
Inna	10,1	9,1

3. Istnieje bardzo znaczna zależność między kryteriami wyboru pracy a wykształceniem. Wraz ze wzrostem wykształcenia rośnie procent osób, które wymieniają dążenie do pracy interesującej, a maleje odpowiedni procent dążeń do pracy dobrze płatnej. Występująca tutaj zależność jest silniejsza od innych wymienianych w tej części opracowania.

Charakter pracy	Wykształcenie							
	podstawowe		średnie ogólne		średnie zawod.		wyższe	
	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.	nieuk.	ukoń.
dobrze płatna	54,0	45,1	37,9	31,4	42,1	39,8	35,8	33,3
interesująca	10,8	21,4	33,0	43,4	29,8	32,2	34,4	35,3
społecznie pożyteczna	13,6	11,0	10,1	10,4	10,5	11,7	11,3	17,6
dająca możliwość wybić się	8,5	9,4	8,7	9,3	7,9	10,2	12,6	5,9
inna	13,1	13,1	10,3	5,5	9,7	6,1	5,9	3,9

Z tej ogólnej prawidłowości wyłamują się ludzie z ukończonym wykształceniem średnim ogólnym, którzy w najwyższym stopniu dążą do pracy interesującej, a w najmniejszym do dobrze płatnej. Podkreślić też należy, że zainteresowanie pracą społecznie pożyteczną jest najwyższe u osób posiadających studia wyższe.

4. Wyniki ankiety pozwalają przypuszczać, że nie istnieją zależności między miejscem zamieszkania a charakterem wybieranej pracy.

Ogólny pogląd na dążenia życiowe młodzieży można by więc sformułować następująco: najczęściej wymienianym dążeniem jest osiągnięcie korzyści materialnych, które narasta wraz z wiekiem i zmianą stanu cywilnego, przy równoczesnym spadku nasilenia innych dążeń /kwalifikacje, szczęście osobiste/. Trudno jest stwierdzić, czy zmiana ta jest trwałą, czy też wynika z faktu, że w rozpatrywanym wieku ludzie najczęściej usamodzielniają się i stabilizują swoje materialne warunki życia. Równocześnie wzrost wykształcenia powoduje spadek zainteresowań materialnych na korzyść satysfakcji intelektualnych. Natomiast zainteresowania o charakterze społecznym /uzbawiane raczej w słabym stopniu/ nie wykazują zróżnicowania w związku z rozpatrywanymi cechami.

WNIOSKI

W zakończeniu niniejszego opracowania przypomnijmy krótko głównejsze wyniki przeprowadzonych badań, przypominając zarazem, że rezultaty ankiety nie redukują się do poniższego / czysto orientacyjnego / streszczenia.

1. Ankieta ujawnia daleko idący brak zdecydowanych przekonań politycznych / może on być następstwem zarówno indyferentyzmu politycznego, jak też dezorientacji/. Z drugiej strony jednak stwierdzono wśród badanej młodzieży istnienie dość poważnej grupy akceptującej stosunki polityczne w Polsce.

Charakterystyka młodzieży, która zadeklarowała określone poglądy polityczne, wygląda następująco:

a/ Komuniści wykazują najwyższy stopień przywiązania do swoich poglądów, najmocniejszą akceptację obecnego ustroju politycznego, najmniejszy odsetek wierzących / dosyć jednak znaczny/, bezkompromisowość w sprawach moralnych, najwyższy stopień uspołecznienia.

b/ Socjaliści wykazują postawę podobną, choć słabiej zaakcentowaną.

c/ Zwolennicy ustroju kapitalistycznego wykazują dokładnie przeciwne nastawienie pod wymienionymi względami.

d/ Osoby, które zadeklarowały się jako demokraci, nie ujawniają żadnych wyraźniejszych statystycznie tendencji.

2. Jeśli chodzi o poglądy religijne, to wprawdzie b. wysoki procent uczestników ankiety zadeklarował się jako katolicy, jednakże rozkład odpowiedzi na pytania dotyczące elementów postawy religijnej zmusza do

wniosku, że w bardzo wielu przypadkach mamy do czynienia z deklaracją czysto formalną.

3. Co się tyczy moralnej oceny postępów wymienionych w kwestionariuszu, to należy podkreślić, że :

a/ Znikomy procent osób ankietowanych w ogóle nie potępia czynów, które w powszechnym odczuciu zasługują na dezaprobate.

b/ Znaczny procent osób potępił je z zastrzeżeniem, że fakt ten jednak można interpretować romantycznie; w każdym razie nie uprawnia on do wniosku, iż badana młodzież wykazuje zobojętnienie na kwestie moralne.

4. Wśród celów życiowych, które stawia sobie badana młodzież na pierwszym miejscu występuje osiągnięcie dobrobytu materialnego, następnie kwalifikacje zawodowe i szczęście w życiu osobistym/równorzędnie/, dalej dążenia o charakterze społecznym / te ostatnie w bardzo słabym stopniu/.